

І. О. Руснак

здоб. III курсу, спеціальність 081 «Право»

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: д. ю. н. доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики Б. М. Орловський*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Домашнє насильство є серйозною соціально-правовою проблемою, яка тривалий час залишалася «приватною справою» сім'ї. В Україні ця проблема набула особливої актуальності у зв'язку з необхідністю захисту прав людини та виконання міжнародних зобов'язань держави зокрема положень Стамбульської конвенції. Останніми роками держава зробила важливі кроки у протидії домашньому насильству, зокрема запровадила кримінальну відповідальність за нього. Актуальність теми зумовлена соціальною значущістю проблеми та викликами правозастосування нового механізму захисту жертв.

З 11 січня 2019 року КК України доповнено ст. 126-1 «Домашнє насильство», яка визначає це явище як умисне систематичне фізичне, психологічне чи економічне насильство щодо подружжя, колишнього подружжя або інших близьких осіб, що спричиняє страждання, розлади здоров'я, втрату працездатності чи погіршення якості життя потерпілого. Відповідно, кримінальна відповідальність за домашнє насильство настає у разі наявності зазначених ознак, а санкція статті передбачає покарання від громадських робіт до позбавлення волі на строк до 2 років [1, ст.126-1]. Прийняття цієї норми стало результатом комплексної реформи законодавства: одночасно було ухвалено ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» 2017 року, який запровадив інтегрований підхід до боротьби з цим явищем та систему заходів захисту постраждалих осіб [2].

ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає його форми (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне) та механізми реагування. Окрім криміналізації, внесено зміни до інших актів: поліція отримала право на терміновий заборонний припис (до 10 діб), а суди – на обмежувальний припис (до 6 місяців)[2]. Також у КК України з'явилася стаття

91-1, яка дозволяє суду під час призначення покарання застосувати до винного додаткові обмеження (заборона наближатися до потерпілої особи, виселення тощо). Водночас законодавство зберегло адміністративну відповідальність за домашнє насильство (ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення) для випадків, що не охоплюються кримінальною нормою.

Ключовою ознакою складу злочину за ст. 126-1 ККУ є **систематичність** насильства. Встановлення кримінальної відповідальності за умови неодноразового (систематичного) вчинення насильства означає, що перші випадки насильства найчастіше підпадають під адміністративні стягнення. Раніше такі діяння каралися штрафом або адміністративним арештом, що на практиці було малоефективним [3, с. 216].

Доведення нематеріального насильства є складним, оскільки фізичне насильство підтверджується медичними довідками, а психологічне (погрози, залякування) чи економічне (позбавлення коштів, житла) – мають менше прямих доказів. Практика застосування ст. 126-1 ККУ вимагає від потерпілих детальних свідчень, записів розмов, показань свідків.

Хоча поява кримінальної відповідальності суттєво підвищила значущість боротьби з домашнім насильством, санкції за ст. 126-1 ККУ залишаються відносно м'якими (максимальне покарання – 2 роки позбавлення волі) [1, ст. 126-1]. Здебільшого суди призначають покарання, не пов'язані з позбавленням волі (громадські роботи, умовні терміни тощо), особливо якщо злочин не супроводжувався тяжкими наслідками. Існує точка зору, що така «м'якість» виправдана, адже метою є не лише кара, а й корекція поведінки кривдника (через проходження спеціальних програм для кривдників, передбачених законом).

Ефективність кримінально-правової норми залежить від поєднання покарання з превентивними заходами. На практиці не завжди забезпечується участь засудженого у корекційних програмах, контроль за обмежувальними приписами та захист потерпілих. Якщо після вироку ситуація не змінюється, це підриває довіру до правових механізмів захисту. Формальне засудження без супутніх заходів (контроль, психологічна робота, підтримка жертв) не гарантує припинення насильства.

Запровадження кримінальної відповідальності за домашнє насильство (ст. 126-1 ККУ) стало важливим кроком у захисті потерпілих. Проте механізм потребує вдосконалення через нечіткість критеріїв систематичності та складність доведення повторюваних фактів. Ефективність норми залежить від належної фіксації випадків насильства, координації поліції, суду й соціальних служб, а також превентивних заходів. Для повноцінного функціонування потрібне роз'яснення законодавства та покращення міжвідомчої взаємодії.

Одним із важливих аспектів, який потребує уточнення, є визначення поняття «систематичності» домашнього насильства. Наразі судова практика виходить із загального підходу, що системність передбачає щонайменше три випадки насильства, проте законодавство прямо цього не встановлює. Відсутність чіткої кількісної межі створює ризики правової невизначеності: суди можуть трактувати цей критерій по-різному, що ускладнює доказування. Доцільним було б закріпити у статті 126-1 ККУ або у відповідних нормативно-правових актах пряму вказівку на мінімальну кількість випадків (наприклад, «не менше двох» або «не менше трьох» епізодів насильства). Це дозволило б усунути неоднозначність та сприяти більш ефективному застосуванню норми.

Отже, хоча законодавча база створена і відповідає міжнародним стандартам, успіх у протидії домашньому насильству залежить від ефективного правозастосування та комплексного підходу держави до цієї проблеми.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 31.03.2025).
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 31.03.2025).
3. Систематичність при домашньому насильстві: проблеми практики // Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем». 22.11.2021. URL: <https://jurfem.com.ua/systematychnist-pry-domashnyomu-nasylstvu/> (дата звернення: 31.03.2025).